

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

Danmarks Stednavne 100 år

Navnestudier
udgivet af Arkiv for Navneforskning
Nr. 46

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Navnestudier nr. 46

Udgivet af Arkiv for Navneforskning
Københavns Universitet

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

© 2022 Forfatterne og Arkiv for Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner og virksomheder, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Grafisk tilrettelæggelse: Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen.

Alle artikler i bogen er fagfællebedømt.

Bogen er udgivet elektronisk hos Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab samt hos Museum Tusculanums Forlag.

ISBN: 978-87-635-4707-9

ISSN: 0470-5165

I kommission hos
Museum Tusculanums Forlag
Rådhusvej 19
2920 Charlottenlund
www.mtp.dk

Forsideillustration:

Udsnit af kort over Samsø (*Samos Baltica vulgo Samsöe*) tegnet af Diderich Christian Fester i 1763 og udgivet i Erich Pontoppidans *Den Danske Atlas* bind II fra 1764. Mens stednavne i selve tekstafsnittene af atlasset er excerperet og gengivet i *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne*, så er navneformerne på atlassets tilknyttede Samsø-kort ikke medtaget i bindet. © Det Kgl. Bibliotek.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
RIKKE STEENHOLT OLESEN	
Individ og kollektiv – At løfte <i>Danmarks Stednavne</i>	9
JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN	
DS 1: <i>Samsøs Stednavne</i> – 100 år efter	31
BENT JØRGENSEN	
Huller i osten. Om mangler i <i>Samsøs Stednavne</i>	51
GILLIAN FELLOWS-JENSEN	
Onsbjerg on Samsø and Roseberry Topping in Yorkshire	59
BIRGIT EGGERT	
<i>Samsø</i> og andre navne på store jyske øer	69
LARS-JAKOB HARDING KÆLLERØD	
<i>Bødker, Klejs og Pedersen</i> . Om brugen af mellemnavne på Samsø i det 18. og 19. århundrede	79
MARTIN SEJER DANIELSEN	
Stedse og i over 20 år kendt under tilnavnet <i>Fabricius</i>	113
MICHAEL LERCHE NIELSEN	
<i>Kornmaaler</i> og andre samsiske efternavne	139
SUSANNE VOGT	
Iver Ellung (1757–1820) – geografisk-økonomisk landinspektør og antikvar. Mere end bare stednavne	153
BENTE HOLMBERG	
<i>Snekke</i> -navne nok engang	179
SOFIE LAURINE ALBRIS & ANDERS PIHL	
Bornholms førkristne landskab og bebyggelse. Nogle ekstralingvistiske perspektiver på <i>Danmarks Stednavne 10</i>	199
PEDER GAMMELTOFT	
Viden og vanvid – om stednavneværker i digital form	249
BIRGIT EGGERT	
<i>Danmarks Stednavne</i> – en bibliografi	261

DS 1: *Samsøs Stednavne*

– 100 år efter

JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN

Med nærværende jubilæumsbog fejrer vi hundredeåret for udgivelsen af bind 1 af *Danmarks Stednavne* i 1922. Som bindtitlen *Samsøs Stednavne* indikerer, omhandler bindet stednavnene på Samsø. Der var umiddelbart ikke noget specielt logisk ved, at man skulle indlede serien med netop Samsø. Allerede ved påbegyndelsen af den topografiske navnesamling i 1913 havde Stednavneudvalget valgt at følge den matrikulære inddelingsorden af Danmark, som for eksempel også kendes fra de fem første udgaver af *Trap Danmark*. Denne indledes med hovedstaden fulgt af de sjællandske amter (med Frederiksborg Amt som det første), Bornholm, Fyn, Lolland og Falster, hvorpå de jyske amter følger fra nord mod syd. Som et indledende udgivelsesprojekt havde Samsø imidlertid den store fordel, at der var tale om en klart afgrænset geografisk størrelse af overskueligt omfang. Den udslagsgivende årsag for valget var dog ifølge bindets eget forord, at den senere rigsarkivar Svend Aakjær som ung i 1916 havde været på Samsø, og herfra havde hjembragt en uhyre righoldig optegnelse over ikke blot øens bebyggelsesnavne og navne på større naturlokaliteter, men også »Navne paa næsten ethvert Jordstykke«, og man besluttede derfor at lade dette arbejde danne grundlag for det første bind i serien (Knudsen 1935: 35). Manuskriptet blev udarbejdet af Svend Aakjær selv i samarbejde med Viggo Brøndal og Gunnar Knudsen.

Siden da er der i skrivende stund udgivet i alt 27 bind i serien, det seneste i indeværende jubilæumsår, der sammenlagt dækker cirka to tredjedele af nutidens Danmark. Selvom hovedprincipperne i den redaktionelle linje for *Danmarks Stednavne* er blevet fastholdt op gennem århundredet, så er der trods alt også sket nogen udvikling og vekslen frem og tilbage, først og fremmest hvad angår kriterierne for udvælgelsen af medtagne navne i de enkelte bind, men også for de indledende kapitler, katalogstrukturen, og omfang og udformning af kildebelægsliste ved hvert navn. Hvor formen af tolkningsteksterne nok i højere grad har

holdt en fast linje, så kan selve tolkningerne af de enkelte navneelementers betydning selvfølgelig også have ændret sig i takt med udviklingen af fagets generelle forskningsindsigt. I denne artikel vil der blive forsøgt givet et indtryk af, i hvilket omfang et bind om Samsøs stednavne ville have set tilsvarende eller anderledes ud, hvis det var blevet udgivet med de aktuelle redaktionsprincipper og vor nuværende onomastiske viden.

Hele grundidéen om, hvordan man bedst udgiver et nationalt værk med individuelle belægsserier og tolkninger af et lands stednavne, kunne man i Danmark hente inspiration til i vore nordiske nabolande, hvor Oluf Rygh siden 1897 havde forestået udgivelsen af *Norske Gaardnavne*, mens man i Sverige havde påbegyndt udgivelsen af *Ortnamnen i Älvsborgs län* i 1906. Principperne fra disse to værker har således dannet et naturligt udgangspunkt for udformningen af *Danmarks Stednavne*. En nærmere, sammenlignende undersøgelse af ligheder og forskelle i den redaktionelle linje i de skandinaviske stednavneudgivelser kunne være uhyre fagligt interessant, men ligger uden for rammerne af nærværende artikel, der må nøjes med at fokusere på de danske forhold.

Indledende kapitler

Den fortsat gældende grundform i *Danmarks Stednavne* med en indledende del fulgt af selve katalogdelen blev lagt allerede i bind 1. Efter forordet fulgte dengang som nu en gennemgang af det undersøgte områdes hyppigste efterled og endelser, der her behandles nærmere, således at der ved behandlingen af de enkelte navne i kataloget kan henvises hertil for en grundigere udredning. Hvor dette indledningskapitel også vil indgå i fremtidens planlagte udgivelser, så vil der fremover også komme en kort tolkning af selv sådanne hyppige stednavneefterled i katalogdelen. Så hvor efterleddet f.eks. for et navn som *Tranebjerg* i DS 1 (s. 4) tilsyneladende blev anset for så selvindlysende, at det end ikke er nævnt i tolkningsteksten, og det i senere bind blot ville være omtalt således: “Efterleddet *bjerg* se indl.” (f.eks. jf. DS 26: 122), så vil man fremover kunne forvente en forklaring i stil med “Efterleddet er substantivet *bjerg* (glda. *biargh*, n.) ‘bakke’ (se indledning).” Formålet med denne ændring fra hidtidig praksis er en tilstræben efter at man med ét opslag skal kunne få en hel tolkning af stednavnet – men altså fortsat også kunne få en mere grundig udredning i indledningen om eksempelvis *-bjerg*-navnetypen og dens eventuelle karakteristika i netop denne del af Danmark.

Også de indledende kapitler med forklaring af kilde- og litteraturreferencer, øvrige forkortelser og lydskrift har indgået uden væsentlige forandringer siden DS 1 og frem til i dag. En indledende indholdsfortegnelse indgik ikke i DS 1. En sådan var først at finde i delserien om Sønderjyske Stednavne (DS 3–DS 7) og har indgået fast siden DS 12 fra 1964. Et oversigtskort over det pågældende binds undersøgelsesområde optrådte første gang i DS 12 og DS 14, og siden fast fra DS 17 (2,2).

På ét punkt har indledningerne i DS gennemgået en vekslen frem og tilbage, der betyder, at man i et nutidigt bind om Samsø formentlig ville gribe tingene an på samme måde, som man gjorde i DS 1, hvilket derimod kunne have set anderledes ud, hvis bindet var blevet udgivet i den mellemliggende periode. I ti bind af DS findes således i indledningen et kapitel om bebyggelseshistorien i det undersøgte område. Mens dette som sagt ikke indgik i DS 1, så blev et sådan kapitel introduceret allerede i DS 2 og har siden indgået i DS 8 til DS 17 – dog ikke i DS 15, der kun omhandler naturnavne. I hovedparten af de bind, hvor et bebyggelseshistorisk kapitel indgår, er der tale om meget kortfattede præsentationer af kronologisk adskilte stednavne baseret på kortlægning af de mest udbredte henholdsvis før-middelalderlige og middelalderlige endelsestyper. Eftersom kapitlerne typisk fylder tre sider, hvoraf cirka halvdelen udfyldes af de to respektive oversigtskort, er den ledsagende tekst nærmest at betegne som en udvidet figurtekst til kortene. I DS 11, DS 16 og DS 17 (2,2) er kapitlet dog noget mere omfattende, især i sidstnævnte, hvor Gordon Albøge over fjorten sider kortlagde og analyserede udbredelsen af en række forskellige stednavneendelser typiske for Ringkøbing Amt. Siden da har bebyggelseshistoriske kapitler ikke indgået i DS. Beslutningen om dette skyldes ikke mindst Bent Jørgensen, der som redaktør af DS 19–DS 20 og DS 22–DS 26 har tegnet udgivelserne i nyere tid. Det var hans vurdering, at DS burde koncentrere sig om selve stednavnene, herunder deres geografiske placering, etymologiske tolkning og mulige aldersbestemmelse. Dermed ikke sagt at navneforskere bør afholde sig fra bebyggelseshistoriske studier, men sådanne bør i givet fald foregå inden for andre rammer end DS. På det mere praktiske plan kan tilføjes, at kapitlerne i den form, de fik i DS 11, DS 16 og DS 17, havde udviklet sig til ganske krævende analysestudier, der fjernede ressourcer fra det egentlige udgivelsesarbejde. Den nuværende redaktion påregner at følge Bent Jørgensens linje, eventuelt suppleret med oversigtskort over særligt hyppigt forekommende endelsestyper med en ledsagende forklaringstekst.

Katalogstruktur

Hele grundregistreringen af danske stednavne har som allerede nævnt siden tidernes morgen (dvs. i denne sammenhæng 1913) fulgt den matrikulær-topografiske inddelingsorden af Danmark. Denne orden følges også i katalogdelen af de enkelte binds stednavnebehandling, hvilket i praksis betyder, at der indledes med kapitler om eventuelle købstæder, fulgt af herreder (med herredsnavn og eventuelle ikke-præcist stedfæstede navne inden for herredet) og dernæst de enkelte landsogne. Denne linje følges fortsat, og for Samsøs vedkommende ville kapitelinddelingen med selve ønavnet *Samsø* (inkl. farvands- og herredsnavne), Tranebjerg sogn, Kolby sogn, Onsbjerg sogn, Besser sogn og Nordby sogn således også være blevet anvendt i dag. Det forhold, at de fem samsiske sogne i 2014 blev lagt sammen til ét fælles Samsø sogn ville ikke have ændret på praksissen i DS, der fortsat følger sognestrukturen gældende ved stednavnearkivets oprettelse i 1913. På samme måde følges også herredsinddelingen, selvom herrederne reelt udgik som administrative enheder i Danmark i 1960. Dette kan måske synes arkaisk, men vurderes at være det mest praktiske i forhold til arkivets opbygning og bibringer endvidere en mere kontinuerlig struktur til en udgivelsesserie, der strækker sig over mere end et århundrede. Ved et nyt bind om Samsøs stednavne i DS-regi ville det dog indledningsvist blive noteret, at de fem sogne siden 2014 har været lagt sammen, ligesom et oversigtskort ville vise grænserne for den gamle sogneinddeling.

I DS 1 er de enkelte sogne yderligere opdelt i en sektion A om bebyggelsesnavne og dernæst en sektion B om naturnavne. Dertil er bebyggelsesnavnedelen yderligere underinddelt i afsnit relateret hvert af sognets ejerlav, nummereret med romertal. Naturnavnedelen omfatter alle sognets naturnavne oplistet i alfabetisk orden, men med en romertalsmarkering af det tilknyttede ejerlav. Inddelingen i ejerlav har siden da kun været praktiseret i DS 22 og DS 25 (begge Københavns Amt) for både naturnavne og ejendomsnavne. Behandlingen af bebyggelsesnavne og naturnavne i forskellige sektioner har derimod været fast praksis, om end det har vekslet, om naturnavnene behandledes under det respektive sogn eller samlet til sidst under hvert herred. Det kan ikke siges helt sikkert, hvordan det ville have været grebet an i dag. I DS 25 er naturnavnene behandlet separat og sognevis, mens de meget få medtagne naturnavne i DS 26 er behandlet samlet herredsvis. I det netop udgivne DS 27 om *Læsøs Stednavne* er alle øens naturnavne behandlet i et samlet kapitel til sidst, hvilket ikke mindst skyldes den særlige omstændighed,

at kapitlet omhandler ganske mange maritime naturnavne fra havet omkring Læsø, der ofte ikke meningsfuldt kan henføres til ét bestemt af øens tre landsogne. I de fremtidige bind af DS påtænker redaktionen en helt ny praksis, hvor alle navne – bebyggelsesnavne og naturnavne under ét – behandles i alfabetisk orden i kapitler inddelt efter sognetilhørsforhold alene. Det vil da tydeligt fremgå efter hvert navn hvilken lokalitetstype (eller lokalitetstyper) der er tale om, såvel nutidigt som historisk.

Omfang af inkluderede navne

Den mest varierende faktor i *Danmarks Stednavne*'s redaktionelle historie igennem det forgangne århundrede har været omfanget af de inkluderede navne. Eller sagt på en anden måde: afgrænsningen for hvilke stednavne der er medtaget i behandlingen og hvilke der ikke er. I DS 1 blev barren sat omtrent så lavt som den overhovedet kunne, således at alle ældre såvel som nye bebyggelsesnavne er inkluderet (inklusive navne på gårde, huse og villaer fra tiden omkring 1900), ligesom samtlige marknavne nævnt i markbøgerne fra 1683 og på matrikelkortene fra 1790'erne. En så ambitiøs linje er aldrig siden blevet implementeret i noget bind af serien. Materialets og arbejdets omfang kom da nok også lidt bag på redaktionen, og allerede i forordet til DS 1 måtte man erkende, "at det vil være vanskeligt fremtidig at udgive alle Egnes Stednavne i lignende udførlig Behandling" (DS 1: iv). Denne bredtfavnende inklusion betød, at DS 1 sammenlagt medtog 2.147 stednavne, fordelt på 8 navne på større områder, 263 bebyggelsesnavne og 1.873 naturnavne. Det store antal navne siger måske ikke i sig selv så meget, men til sammenligning behandlede DS 26 (dækkende hele Roskilde Amt) i alt 923 stednavne. En væsentlig forskel på de to bind er også omfanget af hvert navns behandling, idet DS 1 kunne behandle sine 2.147 navne på 116 sider (i gennemsnit 18½ navn pr. side), mens DS 26 brugte 232 sider på at behandle sine 923 navne (i gennemsnit 4 navne pr. side). Man kan også sammenligne de to bind på den måde, at hvis DS 1's afgrænsning af medtagne navne havde fulgt samme udvælgelseskriterier som i DS 26, ville blot omkring 75–100 samsiske stednavne være blevet inkluderet! Den redaktionelle linje i DS 26 har dog langt fra altid været den fulgte i DS 1's eftertid, og hvis man i stedet havde praktiseret afgrænsningen i DS 25 (for den sjællandske del af Sokkelund herred), ville antallet af medtagne navne i DS 1 have været 1.923 – idet den primære forskel da havde bestået i et fravalg af gård-, hus- og villanavnene fra efter år 1800.

Kriteriet for om et stednavn er blevet medtaget i *Danmarks Stednavne* eller ej går først og fremmest på hvor gammelt navnet synes at være – eller mere konkret, hvornår det er belagt i kilderne første gang. Denne navneforskningsmæssige præference for ældre navne afspejler sig også i DS 1, for selvom dette bind som nævnt inkluderer såvel gamle som nye navne, så er en uddybende behandling primært forbeholdt de gamle, mens de allernyeste kun står oplistet med navns nævnelse. Det afgørende alderskriterium har i de fleste bind af DS været forskelligt for bebyggelsesnavne og naturnavne, ligesom den præcise tidsbarre har vekslet imellem de enkelte redaktioner (for en nærmere gennemgang se Eggert, Jakobsen & Olesen 2022). I DS 26 er alderskravet til bebyggelsesnavne, at de skal være belagt senest omkring år 1800 (dvs. fra før udskiftningen), mens naturnavne skal være middelalderlige. Samme alderskriterier planlægges praktiseret i kommende DS-udgivelser – dog er aldersgrænsen sat længere op i 1800-tallet for DS 27 på grund af en særlig kildesituation for Læsø.

En nyudgivelse af *Samsøs Stednavne* efter de aktuelt gældende redaktionsprincipper ville således betyde en markant reduktion i antallet af medtagne navne fra 2.147 til omkring 100. Men faktisk ville en nyudgivelse ikke kun involvere et bortfald af navne, idet der også ville være en mindre tilgang af nye navne. I 1932 udkom Stednavneudvalgets retskrivningsliste (SUR) over stednavne på Sjælland, hvortil Samsø endnu regnedes amtsmæssigt på denne tid. Da en revideret udgave af listen udkom i 1978–85, indgik Samsø i bindet om ‘Stednavne i amterne vest for Lillebælt’ fra 1985; siden da er listerne udgivet digitalt og samtidigt for hele riget. I tillæg til ovenfor omtalte alderskriterium er det i de nyere bind af *Danmarks Stednavne* også blevet en adgangsbillet til redaktionel behandling, hvis et stednavn er autoriseret og dermed indgår på retskrivningslisten – uanset navnets alder. På denne konto alene kvalificerer 22 stednavne (overvejende naturnavne) i DS 1 sig også til at kunne indgå i en nyudgivelse, hvortil kommer seks helt nye navne (overvejende på sommerhusbebyggelser), der ikke indgår i DS 1: *Ballen Strand*, *Brundbymark*, *Frederiksberg*, *Hårdmark Mark*, *Mårup Østerstrand* og *Strandskoven*. Hertil vil redaktionen fra og med DS 27 desuden inkludere alle navne gengivet på *Trap Danmarks Topografiske Atlas* (2. udgave fra 2017), der er tegnet i målestoksforholdet 1:75.000, hvilket betyder 40–50 navne på bakker, skove, bække, holme og kystfrespring ville blive inkluderet i en tænkt fremtidig udgivelse for Samsø; af disse ville dog kun nogle få være nye i forhold til DS 1, hvilket f.eks. gælder *Stavns Made*. Den forskningsmæssigt mest opsigts-

vækkende nytildførsel i en ny udgave ville nok være det middelalderligt belagte landsbynavn *Brottrop*, omtalt som sogneby i 1454, hvilket burde have været kendt for redaktørerne af DS 1 i 1922, men af uvisse årsager ikke er medtaget (se Jørgensen 2022).

Historiske kildeformer

De enkelte stednavnebehandlinger eller artikler har stort set ikke ændret redaktionel form fra DS 1 til DS 26. Artiklen indledes med den nugældende opslagsform af navnet i fed skrift, fulgt af en kronologisk liste over registrerede og (som regel) daterede staveformer af navnet (= belæg), efterfulgt af en lang streg — til markering af, at herefter starter tolkningsafsnittet. De enkelte belæg er opstillet med dateringen og/eller kildereferencen først (efterfulgt af en eventuel afskriftsdatering i parentes) og indbyrdes adskilt med semikolon; i tilfælde af flere kronologisk følgende belæg med samme staveform er formen kun angivet én gang med de foranstillede referencer indbyrdes adskilt med komma. Som eksempel på opstillingen følger her DS 1-artiklen om navnet *Brundby*:

Brundby. [*brʊmbøj*]. — 5/4 1445 Brønby; LensR 1579-80 Bronbye; Mandt 1603, KronSk 1661 Brøndbye; M 1664, M 1688 Brundbye; Resen Brund-by; JSørensen Brunby, Brambye; Thurah 1755 Brunby; Thurah 1758 Brumbye; M 1844, Gst Brundby. — Af *Brønd*, oldn. *brunnr* (saaledes allerede E. Madsen p. 365). Naar der i enkelte ældre Former findes *m i St. f. n(d)*, er det efter Udtalen, hvor *m*'et er opstaaet ved Paavirkning af den følgende Læbelyd *b*. Jvfr. Brøndbyøster og -vester i Smørum Herred og Brunby i Luggude Herred i Skaane.

Efter de redaktionelle principper anvendt i DS 26 ville samme artikel have set ud som følger:

Brundby, lb. 5/4 1445 Brønby; KancBr 19/10 1567 Brundbye; KancBr 31/7 1575 Brundby; LensR 1579-80 Bronbye; KancBr 18/12 1586, Mandt 1603, KronSk 1661 Brøndbye; Matr 1664 Brundbye; Resen 1675 Brund-by; Matr 1688 Brundbye; JS Kort 1690-91 Brunby, Brambye; Thurah 1755 Brunby; Thurah 1758 Brumbye; DAtl 1764, VSKOrig 1777 Brundbye; Matr 1844, Gst 1892, Gst 1922 Brundby; SAa 1918 [*brʊmbøj*]; TopA 2008 Brundby. —

Forleddet er som allerede foreslået af Madsen 1863 p. 365 subst. *brønd*, glda. *brunn*, m. '(naturlig) kilde, brønd'; efterleddet *by* se indl. Når der i enkelte ældre former findes *m* i stedet for *n(d)*, er det efter udtalen, hvor *m*'et er opstået ved påvirkning af den følgende læbelyd *b*. Jfr. Brøndbyøster og -vester i Smørum h. og Brunnby i Luggude h., Skåne.

Forskellen består primært i, at der fra og med DS 2 umiddelbart efter opslagsnavnet er angivet hvilken lokalitetstype (eller -typer) navnet gælder, her med forkortelsen *lb.* for landsby, samt at udtaleformen er flyttet ind på sin kronologiske plads i belægsrækken med årstal og initialer for indsamleren (her *SAa* for Svend Aakjær).

Rækken af kildebelæg på navnets staveform ville i DS 26-praksissen også have været let udvidet. Dengang som nu indgik konsekvent alle middelalderligt belagte former – i praksis frem til 1513, hvilket svarer til perioden dækket af *Repertorium Danici* (Rep) – uden yderligere kildeangivelse, hvis de er udgivet i nævnte *Repertorium* (eller senere i *Diplomatarium Danicum* (DiplDan)). Dernæst følger kildebelæg excerperet til navneforskningsarkivet fra en række udvalgte kilder. I DS 1 omfatter disse først og fremmest *Frederik I's Registranter* (FrIReg) fra 1523–32; *Danske Kancelli-Registranter* (KancReg) fra 1535–50; *Kronens Skøder* (KronSk) bd. I-II for perioden 1535–1688; lensregnskaber (LensR) fra 1579–80; et ekstraskattemandtal (Mandt) fra 1603; matriklerne fra 1664, 1688 og 1844 (M 1664, M 1688, M 1844); Peder Resens Samsø-beskrivelse fra 1675; Jens Sørensens søkort fra 1690–91; Laurids de Thurahs kort over og beskrivelse af Samsø fra henholdsvis 1755 og 1758; samt endelig staveformen på generalstabens høje målebordsblade (Gst), der for Samsø er fra 1892. I tillæg hertil er der for andre navne i DS 1 også høstet belæg fra markbøgerne (MB) fra 1683; *Danske Atlas* (DAtl) fra 1764; *Videnskabernes Selskabs Kort* (VSK) fra 1787; matrikelkortene (MK) fra 1789–96; J.H. Mansas kort fra 1860–61; de såkaldte guideoptegnelser (forlæg til generalstabskortene) fra 1863 og 1890; og endelig Postadressebogen (PostAdr) fra 1915.

I DS 1 er alle de her nævnte efter-middelalderlige kilder dog langt fra anvendt systematisk for alle de behandlede stednavne på Samsø. For øens veldokumenterede bebyggelsesnavne, som f.eks. *Tranebjerg*, der går tilbage til middelalderen, er den eneste oplistede kortkilde Gst, dvs. staveformen på de høje målebordsblade, selvom navnet også optræder på alle de øvrige oplistede kortserier. Redaktionen synes således at have besluttet, at hvis der for et stednavn fandtes adskillige skriftlige belæg

fra tiden før de første kort, så rakte det med et enkelt kartografisk belæg – og her så endda det nyeste i rækken. Til sammenligning har et yngre bebyggelsesnavn i samme sogn, *Brattingsborg*, der menes opstået omkring 1680, kun få traditionelle, skriftlige kildebelæg at støtte sig på, hvorfor redaktionen her inddrog de kartografiske belægsformer fra både VSK, Mansa, Guide (to udgaver) og Gst. Det er dog ikke kun alderen på navnet og antallet af de til rådighed stående belæg for det, der har bestemt omfanget af kortenes inddragelse, også navnets forskningsmæssige interesse synes at have spillet ind. Mens det sagnomspundne herregårdsnavn *Brattingsborg* tydeligvis pirrede navneforskernes nysgerrighed, så fik det ikke meget yngre navn på et gartnerhus i samme sogn, *Ørnslund*, belagt fra 1740'erne, en lidt mere stedmoderlig behandling med blot tre kartografiske belæg (VSK, MK og Gst) og slet ingen tolkning. For huse og udflyttede gårde anlagt efter udskiftningen (i nævnte sogn f.eks. *Hjalmargård* og *Parrislund*) er Gst-formen typisk oplistet som det eneste navnebelæg. Overordnet kan man altså konstatere, at kartografiske kildebelæg især er blevet tillagt betydning af stednavneforskere, jo yngre navnet er (Jakobsen 2021: 189-192). Dette gælder også for naturnavne, der generelt kun sjældent er overleveret i middelalderens skriftlige kilder. Hvis et naturnavn optræder i markbøgerne fra forarbejdet til Matriklen 1688 (MB 1682-83), vil det i DS 1 typisk være oplistet med markbogsbelægget fulgt af det ældste kartografiske belæg (som regel MK). Alternativt optræder 'mindre naturnavne' typisk kun med deres ældste kartografiske belæg (dvs. typisk MK, Guide eller Gst). De anvendte kilder i DS 1 er faktisk så godt som identiske med dem, der indgår i de nyeste DS-udgivelser. Den primære forskel er, at den noget vekslende praksis i DS 1 med hensyn til om alle de registrerede belæg er gengivet i udgivelsen eller ej, i nutidens udgivelser ville være afløst af en mere konsekvent medtagen af (næsten) alle registrerede belæg. I forhold til DS 1 ville en udgivelse i DS 26-formen desuden have medtaget tre belæg fra *Kancelliets Brevbøger* (KancBr) fra årene 1567-86, anvendt de ældre og mere detaljerede konceptkort til VSK (VSKOrig) fra 1777 i stedet for den endelige kortserie (VSK) fra 1787, hvortil der ville være inkluderet to yngre kortserier, dels de lave målebordsblade (Gst), der i den ældste serie for Samsø er fra 1922, dels *Topografisk Atlas* (TopA) i 1:100.000 fra 2008.

Mens man således ville skulle kigge relativt godt efter for at finde forskelle i belægskataloget i DS 1 sammenlignet med en nyudgave redigeret efter principperne i DS 25 og 26, så fremstår formen noget anderledes i DS 27 og fremefter. Her bliver alle belæg nemlig oplistet i

en kolonne med én linje for hver kildeform, og selvom flere kilder, der følger hinanden i tid måtte have præcis samme staveform, så vil disse stadigvæk blive gengivet fuldt. Dertil vil der også blive medtaget belæg excerperet fra f.eks. folketællingen (Ft) 1787, Trap (4.–5. udgave) og retskrivningslisterne (her SUR 1932, 1985 og den nyeste (f.eks. 2022)) samt *Trap Danmarks Topografiske Atlas* 2017. Udover den ændrede opsætningspraksis i belægsrækken vil den efterfølgende forklarende tekst blive ombrudt i flere afsnit. I den fremtidige form ville artiklen om Brundby således komme til at se ud i stil med dette:

Brundby, landsby.

Rep 5/4 1445 Brønby
KancBr 19/10 1567 Brundbye
KancBr 31/7 1575 Brundby
LensR 1579-80 Bronbye
KancBr 18/12 1586 Brøndbye
Mandt 1603 Brøndbye
KronSk 1661 Brøndbye
Matr 1664 Brundbye
Resen 1675 Brund-by
Matr 1688 Brundbye
JensSørensen 1690-91 Brunby, Brambye
Thurah 1755 Brunby
Thurah 1758 Brumbye
DAtl 1764 Brundbye
VSKOrig 1777 Brundbye
Ft 1787 Brunby
MK 1793 Brundbye
Matr 1844 Brundby
Gst (Hmbl) 1892 Brundby
Gst (Lmbl) 1922 Brundby
SAa 1918 [*brɔmbøj*]
Trap⁴ 1920 Brundby
SUR 1932 Brundby
Trap⁵ 1954 Brundby
SUR 1985 Brundby

TrapTopA 2017 Brundby

SUR 2022 Brundby

Forleddet er substantivet *brønd* (glda. *brunn*, m.) ‘(naturlig) kilde, brønd’. Efterleddet er substantivet *by* (glda. *bý*, m.) ‘landsby’ (se også indledning).

Når der i enkelte ældre former findes *m* i stedet for *n(d)*, er det efter udtalen, hvor *m*’et er opstået ved påvirkning af den følgende læbelyd *b*. Se også Brøndbyvester og -øster i Smørum h. (DS 19: 37 og 51), samt Brunnby i Luggude h., Skåne (SkO 12: 89–90).

Tolkning (form og indhold)

Af de 2.147 stednavne oplistet i DS 1 er det så langt fra dem alle, der er blevet tolket af redaktionen. Størst karrighed med tolkningerne er der for navne på større områder og bebyggelser, hvor kun 70 af de sammenlagt 274 medtagne stednavne kan siges at have fået nogen egentlig tolkning med på vejen, hvilket foruden selve ønavnet primært gælder landsbyer og større gårde, samt i et vist omfang gård- og husnavne fra 1800-tallet. Dertil kommer, at kun forled som hovedregel overhovedet er behandlet i katalogdelen, idet læseren forventes selv at kunne udlede efterleddet og fremsøge dets behandling i indledningskapitlet; i en nutidig udgave ville også efterleddet blive identificeret, hidtil som oftest med en henvisning til indledningen, fremover også som minimum med en kort eksplicit forklaring (jf. ovenfor). Som eksempel på beskedent eller slet ikke tolkede navne i DS 1 kan fra side 5 (Tranebjerg s.) nævnes *Ellegård*, der kun er oplistet med en udtaleform og et belæg fra Postadressebogen, mens *Sofusminde* kort berettes at være “Af Personnavn Sofus”. For gårdnavnet *Egebjerggård* henvises til naturnavnet *Egebjerg*, mens man for *Dalløkkegård* og *Eskemosegård* i tolkningsmæssig henseende blot får beskeden “Se naturnavne”, uden anførsel om hvor eller hvilke. Selvom behandlingen af de 1.873 naturnavne i DS 1 i sagens natur for hvert navn er holdt ganske kort, typisk en til to linjer (inkl. belæg), så gives der her vitterligt en form for tolkning for omkring 60 % af navnene, hvilket er en ganske imponerende bedrift. I den henseende står DS 1 faktisk ikke meget tilbage for DS 25, der er det seneste bind i serien med inklusion af det udvidede naturnavnemateriale.

Med de ovenfor omtalte forskelle imellem dengang og nu in mente, har selve strukturen og formuleringsformen i tolkningsafsnittene

for de enkelte navne ikke ændret sig væsentligt. For den almene, stednavneinteresserede læser har *Danmarks Stednavne* næppe nogensinde været nem at tilgå, men det er sådan set heller ikke meningen. Serien tilbyder en videnskabelig udredning af de enkelte stednavneelementers oprindelige betydning og efterfølgende sproglige udvikling, og hvis dette skal gøres fagligt forsvarligt og seriøst, så må det nødvendigvis ofte blive i lidt sværttilgængeligt sprog og form. For dog forhåbentlig at afhjælpe læsningen lidt, vil unødigt brug af forkortelser og leksikalsk reducerede formuleringer fremover forsøges undgået, men den almene efterspørgsel efter entydige og samlede navnetolkninger (Tranebjerg > “bakken med tranerne”) må fortsat finde sin dækning i Bent Jørgensens (2008) mere populært rettede stednavneleksikon.

Hvad angår selve tolkningerne, ville en nutidig udgave af *Samsø Stednavne* langt hen ad vejen være enig med udgiverne i 1922, men på nogle punkter har opfattelsen ændret sig i løbet af de forgangne hundrede år. Af de i DS 1 i alt 70 tolkede område- og bebyggelsesnavne er 25 tillige blevet tolket efterfølgende af Bent Jørgensen i dennes *Danske Stednavne* (2008); fire af navnene er desuden senest behandlet af Birgit Eggert i *Trap Danmark* 6. udgave (2020). For seksten af disse stednavnes vedkommende er tolkningen stadig helt eller næsten helt den samme. Som eksempel på de fuldt fastholdte tolkninger kan nævnes *Onsbjerg*, hvor forleddet i DS 1 konstateres at være gudenavnet *Odin*, hvilket efterfølgende er blevet stadfæstet af bl.a. Kristian Hald (1986: 681), Jørgensen (2008: 219), Eggert (2020: 43) og senest Gillian Fellows-Jensen (2022). Faktisk rækker tolkningen helt tilbage til 1600-tallet, idet den også blev fremført af Peder Resen og senere er blevet gentaget af bl.a. L. de Thurah, N.M. Petersen og O. Nielsen (jf. DS 1: 48). Når andre tolkninger fra samme gruppe kun klassificeres som “næsten fastholdte”, kan det give sig udslag i at alternative tolkningsmuligheder fremført i DS 1 som mindre sandsynlige siden hen er helt forladt. Det gælder f.eks. tolkningen af forleddet i landsbynavnet *Vadstrup*, der i DS 1 foreslås som snarest værende substantivet *vad* ‘vadested’, om end et mandstilnavn *Vaði* også anføres som formel mulighed (DS 1: 49–50). For samme navn har Jørgensen kun oplistet vadestedet som tolkningsforslag, med den supplerende og tolkningsbegrundende oplysning, at “Vadstrup ligger hvor vejen fra Langemark til Onsbjerg krydser afløbet fra Bjørnedam” (Jørgensen 2008: 318).

En lidt større divergens, uden at man ligefrem kan betegne det som rene nytolkninger, kan observeres for navnene *Hårdmark*, *Lange-mark* og *Nordby*, samt for selve ønavnet *Samsø*. For de to førstnævnte

anfører DS 1 ganske vist adjektiverne *hård* og *lang* som mulige forledstolkninger, idet dog personnavnene *Harth* og *Lange* fremføres som de foretrukne muligheder (DS 1: 33 og 73). I begge tilfælde har Jørgensen kun fundet adjektivtolkningerne værd at gentage (Jørgensen 2008: 140 og 173). Dette skifte kan ses som et udslag af navneforskningens generelle bevægelse væk fra ældre tiders udtalte præference for personnavnetolkninger i stednavneforled (jf. Lerche Nielsen 1997).

For *Samsøs* og *Nordbys* vedkommende er situationen en anden. Efter en gennemgang af ældre tolkningsforslag vedrørende ønavnets betydning nåede DS 1-redaktionen frem til, at der snarest var tale om et ord med en -s-afledning (i stil med *Mors*), hvortil endelsen -ø senere var tilføjet; men om hvad dette ord mon kunne være, “lader der sig ikke udtale nogen begrundet Formodning” (DS 1: 1–2). Mens også Hald i *Nudansk Ordbog* lod grundstammen i navnet henstå i “uvis oprindelse” (Hald 1986: 812), så har Nyman siden identificeret ordet som roden af oldislandsk *samr* ‘samme, forenet’, vel i betydningen »Den sammenhængende (ø)« sigtende til øens form med en smal tange på midten (Nyman 2004); samme tolkning er efterfølgende gentaget af Jørgensen (2008: 244) og Eggert (2020: 12), hvor sidstnævnte i øvrigt gør nærmere rede for *Samsø*-navnet andetsteds i nærværende udgivelse (Eggert 2022). Et næsten tilsvarende, opklarende forløb kan noteres for landsbynavnet *Nordby*, om hvilket DS 1 kraftigt antyder, at opfattelsen af forleddet som det retningsangivende adverbium *nord* snarest er en yngre udvikling og at det “som antydnet kan være af en hel anden Oprindelse” (DS 1: 94) – dog også her uden at der gives noget konkret bud på hvad det oprindelige ord kunne være. Jørgensen derimod er ikke i tvivl om, at der oprindeligt er tale om substantivet *nor*, der på *Samsø* snarest skal forstås i betydningen ‘indsnævring’ med sigte til den smalle landpassage mellem nord- og sydøen langs Stavns Fjord (Jørgensen 2008: 207); samme tolkning gentages af Eggert (2020: 45). Tolkningssforslaget er dog ikke uden problemer, idet der er hen ved 5 km imellem landsbyen og den potentielt navngivende landtange, hvortil kommer, at flere landsbyer har ligget i det mellemliggende område. Det bør da også hertil nævnes, at i sin behandling af *Nordby* tolkede Hald tilsyneladende alle landets eksempler på stednavnet under ét med adverbiet *nord* (Hald 1986: 659) – så måske er spørgsmålet trods alt ikke helt afklaret endnu.

I fem tilfælde har man i eftertiden foretrukket helt andre tolkninger end hvad der blev givet i 1922. Forud for DS 1 var forleddet i *Tranebjerg* af den stednavneinteresserede militærkartograf Emil Madsen, der så naturforhold i de fleste stednavneelementer, blevet tolket som

fuglebetegnelsen *trane* (Madsen 1863: 370). Dette kunne ifølge DS 1 imidlertid ikke være rigtigt af udtalemæssige årsager, hvorfor flere alternative – om end noget hypotetiske – forslag blev opstillet, f.eks. en form af mandsnavnet glɔa. *Thronð* (af oldislandsk *Þrándr*) eller et fra jysk kendt substantiv *trant* ‘tragt’, her i en mulig betydning ‘kløft’, der gennem palatalisering (*nt* > *nd* > *n*) skulle have ført til den nutidige udtale og staveform (DS 1: 4). Senere tiders navneforskere har dog foretrukket kaptajn Madsens mere enkle tolkning og ladet stedet være opkaldt efter fuglen (Hald 1962: 982; Jørgensen 2008: 303; Eggert 2020: 41). Også for to andre stednavne, *Besser* og *Tanderup*, foreslog redaktionen af DS 1 gamle mandsnavne, henholdsvis *Betær* og *Tonni* (eller *Tumi*) (DS 1: 72), som ikke længere anses for sandsynlige. For *Tanderups* vedkommende har Jørgensen i stedet foretrukket hele tre mulige forledsalternativer: ønavnet *Tunø*, substantivet glɔa. **thund* ‘forhøjning’ eller substantivet *tun* ‘indhegning’ (Jørgensen 2008: 291). I navnet *Besser*, hvor alle i øvrigt er enige om at endelsen er *-ør(e)* ‘gruset strandbred’, så Hald et sandsynligt forled i en genitivform af substantivet glɔa. **bēt* ‘båd’ (Hald 1962: 83), mens Jørgensen foreslår et substantiv glɔa. **bēti* ‘græsgang’ (Jørgensen 2008: 33). Selvom adskillige foreslåede personnavneforled i de ældre årgange af *Danmarks Stednavne* som ovenfor nævnt i eftertiden er blevet fragået for andre tolkningsforslag, så kan udviklingen ind imellem også gå den modsatte vej, hvilket faktisk er sket for et af de samsiske stednavne. Mens forleddet i *Kolby* i DS 1 blev tolket som substantivet *karl* ‘mand’, jf. de mange *Karleby*-navne fra vikingetidens Norden (DS 1: 32), så foretrak både Hald og Jørgensen her i stedet at se et mandsnavn **Kali* (Hald 1962: 486; Jørgensen 2008: 160). Endelig må der bare konstateres fortsat grundlæggende tvivl blandt navneforskerne om betydningen af forleddet i landsbynavnet *Mårup*. DS 1 foreslog enten lerbetegnelsen *mo*, et mandsnavn afledt af oldislandsk *Morðr* eller substantivet oldisl. *mága* ‘svigerfar’ (DS 1: 95–96), mens Jørgensen har antaget et mandsnavn glɔa. **Māi* eller fuglebetegnelsen *måge* (glɔa. *mā*) (Jørgensen 2008: 202).

Afrunding og konklusion

Da Svend Aakjær, Viggo Brøndal og Gunnar Knudsen udgav DS 1 om *Samsøs Stednavne* i 1922, havde de næppe forventet, at udgivelsesarbejdet med *Danmarks Stednavne* stadig skulle pågå hundrede år senere. En del af forklaringen på at cirka en tredjedel af landet fortsat mangler at blive toponomastisk behandlet i DS-regi antydes faktisk i

forordet til bind 1, hvor redaktionsgruppen allerede da måtte konkludere, at man næppe fremover kunne gennemgå resten af rigets stednavne med tilsvarende stor grundighed – først og fremmest med tanke på marknavnematerialet. Ikke desto mindre blev den omfangsmæssigt tunge inklusion af marknavnene gentaget i adskillige af eftertidens bind, nemlig DS 3–DS 7 (Sønderjylland), DS 10 (Bornholm), DS 18 (Galten og Rougsø h.), DS 19–DS 20 (Smørum h.), og DS 22 og DS 25 (Sokkelund h.), hvortil deciderede naturnavnebind foruden DS 15 (Sunds h.) var tiltænkt for hele Svendborg, Odense og Maribo amter. Og selvom der har været flere forskellige årsager til at redaktionsarbejdet med *Danmarks Stednavne* nu går ind i sit andet århundrede, så må det også konstateres, at et tilbagevendende ønske hos flere redaktører om at inkludere de gamle marknavne utvivlsomt har været en medvirkende faktor til at arbejdet er trukket ud. Af tekniske årsager er stednavnene i ét herred, Nørre Tyrstrup, blevet behandlet i to forskellige bind, dels som en del af Sønderjylland i DS 3 og dels som en del af Vejle Amt i DS 8, som kuriøst nok endda begge blev udgivet i 1944. Som illustration af den ganske betydeligt øgede arbejdsopgave ved at inddrage marknavnematerialet er det ganske sigende, at herredet i den udvidede sønderjyske redaktionsform (med marknavne) fylder 124 sider, mens det i den ordinære amtsform (uden marknavne) kunne behandles over blot 17 sider. Forskellen skyldes ikke kun forskellige redaktører. Mens Bent Jørgensen kunne behandle stednavnene i den ordinære form i hele Roskilde Amt for to købstæder og seks herreder i ét bind (DS 26) over 292 sider, så måtte hans behandling af det enlige og nærliggende Sømme herred i den udvidede form gøres over to bind (DS 19–DS 20) og sammenlagt 538 sider. Under ønske om at *Danmarks Stednavne* skal kunne afsluttes inden endnu et århundrede er gået, vil redaktionen derfor fremover følge udgivelsesformen uden den ressourcekrævende behandling af hele marknavnematerialet, og kun inddrage dette, hvor det vurderes at have betydning for behandlede bebyggelsesnavne eller andre væsentlige naturnavne.

Hvis redaktionsgruppen fra 1922 kunne se nutidens DS-udgivelser, ville de dog næppe undre sig videre over værkets form og udseende, der med få undtagelser følger den udstukne linje fra DS 1 og måske i endnu højere grad det efterfølgende DS 2 (Frederiksborg amt) fra 1928, hvis form synes fastlagt allerede ved udgivelsen af DS 1. Den primære forskel mellem DS-formen dengang og nu er inddragelsen af belæg fra et større antal kilder og en noget mere udvidet tolkningstekst, idet ingen navneelementer længere anses for så selvindlysende for

læseren, at de kan forbigås i tavshed. Redaktørerne ville måske spærre øjnene lidt op over den fremtidige opsætningsform, med belægskatalog i én kolonne og mere luft i artiklerne, idet de dog næppe ville beklage dette, idet den gamle form var direkte foranlediget af økonomiske hensyn i forbindelse med bøgernes trykning.

Det, der i virkeligheden nok ville interessere de herrer Aakjær, Brøndal og Knudsen mest, er hvordan nutidens navneforskere ville tolke de samme stednavne. Her er det egentlig ganske imponerende, at af de 25 stednavne, der både er grundigt tolket i DS 1 og efterfølgende tillige er behandlet af Kristian Hald (1962/1986) og Bent Jørgensen (2008), så er det faktisk kun for fem af navnene, at den gamle tolkning helt er blevet forkastet til fordel for en ny. Med andre ord kan man således også konstatere, at hele 80 % af tolkningerne i DS 1 stadig anerkendes af nutidens forskning. Hvis den nuværende redaktionsgruppe kan opnå en tilsvarende høj succesrate, når vort arbejde skal revurderes af fremtidens kollegaer om yderligere hundrede år, så kan vi vist være godt tilfredse.

Kilder og litteratur (med kildeforkortelser anvendt i DS)

DAtl = *Danske Atlas*, udg. af E. Pontoppidan & al., København 1763–81; bd. 2 (1764) om bl.a. Samsø anvendt i DS 1.

DiplDan = *Diplomatarium Danicum*, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1938–2021.

DS = *Danmarks Stednavne*, udg. af Stednavneudvalget, København 1922 ff.; hyppigt omtalte enkeltbind er refereret selvstændigt nedenfor.

DS 1 = *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne*, København 1922.

DS 25 = *Danmarks Stednavne 25: Stednavne i København og Københavns Amt (Sokkelund Herred - Sjællandsdelen)*, red. B. Jørgensen, København 2006.

DS 26 = *Danmarks Stednavne 26: Stednavne i Roskilde Amt*, red. B. Jørgensen, København 2013.

DS 27 = *Danmarks Stednavne 27: Læsøs Stednavne*, red. B. Eggert, København 2022.

- Eggert, Birgit (2020): Stednavnets betydning (Samsø, Tranebjerg, Onsbjerg, Nordby), i: *Trap Danmark. 6. udgave*, bd. 13 (Horsens, Odder, Samsø, Hedensted), Hørsholm, s. 12, 41, 43 og 45.
- Eggert, Birgit (2022): *Samsø og andre navne på store jyske øer*, i: *Danmarks Stednavne 100 år* (Navnestudier 46), red. J.G.G. Jakobsen, København, s. 69–78.
- Eggert, Birgit, Johnny G.G. Jakobsen & Rikke Steenholt Olesen (2022): 100 år med Danmarks Stednavne – og et kig ind i fremtiden, i: *Danske Studier 2022*, s. 5–26.
- Fellows-Jensen, Gillian (2022): Onsbjerg on Samsø and Roseberry Topping in Yorkshire, i: *Danmarks Stednavne 100 år* (Navnestudier 46), red. J.G.G. Jakobsen, København, s. 59–67.
- FrIReg = *Kong Frederik den Førstes Registranter*, udg. af K. Erslev & W. Møllerup, København 1879.
- Gst = Generalstabens kortlægning af Danmark. Betegnelsen anvendes i DS om flere kortserier fra midten af 1800-tallet og et århundrede frem, i praksis dog primært om de høje- og lave målebordsblade i 1:20.000, der for Samsø stammer fra 1892 (Hmbl) og 1922 (1. udgave af Lmbl). Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.
- Guide = Generalstabens guideoptegnelser. Forarbejde til de forskellige Gst-kortserier, bl.a. med optegnelse af stednavne, hvoraf ikke alle altid blev medtaget på kortene. For Samsø er i DS 1 anvendt guideoptegnelser fra 1863 og 1890.
- Hald, Kristian (1962): *Nudansk Ordbog* (stednavneartikler), 3. udgave, København.
- Hald, Kristian (1986): *Nudansk Ordbog* (stednavneartikler), 13. udgave, København.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2021): [Kort som kilde til Danmarks stednavne – Brugen af historiske kort i dansk stednavneforskning](#), i: *Brugen af historiske kort - fag for fag* (Geoforum 38), red. P. Dam & al., København, s. 185–197.
- Jens Sørensen = *Danske Søkort af Jens Sørensen 1646–1723*, udg. af J. Knudsen, København 1916.
- Jørgensen, Bent (2008): *Danske stednavne*, 3. udgave, København.

Jørgensen, Bent (2022): Huller i osten: Om mangler i *Samsøs Stednavne*, i: *Danmarks Stednavne 100 år* (Navnestudier 46), red. J.G.G. Jakobsen, København, s. 51–57.

KancBr = *Kancelliets Brevbøger 1551-1660*, udg. af C.F. Bricka & al., København 1885-2005.

KancReg = *Danske Kancelliregistranter 1535-50*, udg. af K. Erslev & W. Møllerup, København 1881-82.

Knudsen, Gunnar (1935): *Stednavneudvalget gennem 25 år*, København.

KronSk = *Kronens Skøder*, udg. af L. Laursen & al., København 1892-1955; kun bd. 1-2 (dækkende perioden 1535–1688) var udkommet før udgivelsen af DS 1.

LensR = Lensregnskaber, her for Samsø fra 1779-80. Rigsarkivet.

Lerche Nielsen, Michael (1997): Vikingetidens personnavne i Danmark – belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

Madsen, Emil (1863): Sjælandske Stednavne, undersøgte med Hensyn til Betydning og Oprindelse, i: *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1863, s. 179-363.

Mandt = Ekstraskattemandtal (som bilag til lensregnskaberne), her for Samsø fra 1603. Rigsarkivet.

Mansa = Flere kortserier tegnet af J.H. Mansa i midten af 1800-tallet; i DS 1 er anvendt hans kort over Nørrejylland fra 1860–61.

M/Matr 1664, 1688 og 1844 = Matriklen 1664, Matriklen 1688 og Matriklen 1844. Rigsarkivet.

MB 1682–83 = Markbøgerne, forarbejde til Matriklen 1688, udført for Samsø og Jylland i 1683. Rigsarkivet.

MK = Matrikelkort (udskiftningskort og O1-kort) udarbejdet i årtierne omkring 1800, for Samsø især i 1789–96. Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur, og Brattingsborg Godsarkiv.

Norske Gaardnavne, udg. af Oluf Rygh, Kristiania/Oslo 1897–1936.

Nyman, Eva (2004): Samsø, Namenkundliches, i: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 26, Berlin og New York, s. 408–409.

- Ortnamnen i Älvsborgs län* (delserie af Sveriges ortnamn), udg. af Kungl. ortnamnskommittén, Stockholm 1906–48.
- Peder Resen = *Atlas Danicus*, udg. af Peder Resen, København 1677; bind om Samsø, *Descriptio & Illustratio Samsoæ*, København 1675.
- PostAdr = *Postadressebog for kongeriget Danmark*, serie af postadresseoversigter udgivet i 1800- og 1900-tallet; i DS 1 er anvendt den da nyeste 8. udgave, København 1915.
- Rep = *Repertorium diplomaticum regni Danici medii aevi*, udg. af K. Erslev & W. Christensen, København 1894-1939.
- SkO 12 = *Skånes ortnamn 12: Luggude härad med Höganäs stad [och] Helsingborgs stad*, red. B. Ejder, Lund 2003.
- SUR = Stednavneudvalgets retskrivningslister, udgivet i trykt form i tre udgaver fra 1922, 1932-69 (bl.a. *Fortegnelse Sjællands Stednavne*, København 1932) og 1978-85 (med *Stednavne i amterne vest for Lillebælt*, København 1985); siden da opdateres listen løbende digitalt på <https://www.stednavneudvalget.ku.dk/autoriserede_stednavne/>.
- Thurah = Laurids de Thurah, *Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse af Øen Samsø*, København 1758 (med kort over Samsø dateret til 1755).
- TopA 2008 = *Topografisk Atlas (Danmark 1:100.000)*, udg. af Kort & Matrikelstyrelsen, København 2008.
- Trap⁴ = *J.P. Trap: Kongeriget Danmark*, 4. udgave, København 1920–32; bd. 2 med Samsø fra 1920.
- Trap⁵ = *J.P. Trap: Danmark*, 5. udgave, København 1953–72; bd. III:2 med Samsø fra 1954.
- Trap⁶ = *Trap Danmark*, 6. udgave, Hørsholm 2016–22; bd. 13 med Samsø fra 2020.
- TrapTopA = *Trap Danmark Topografisk Atlas (1:75.000)*, 2. udgave, udg. af Trap Danmark, Hørsholm 2017.
- VSK = Videnskabernes Selskabs Kort (1:200.000), trykt kortserie over Danmark og Slesvig, udgivet af Videnskabernes Selskab, København 1768-1825; kort nr. 10 med Samsø fra 1787.
- VSKOrig = Forarbejder (konceptkort) til VSK tegnet i 1:20.000 i årene 1762-1809. Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur; kort nr. 1a over Samsø fra 1777.

Summary

DS 1: *Samsøs Stednavne* – 100 years after

This article celebrates the centenary of the series *Danmarks Stednavne* ('Place-Names of Denmark') and the publication of its first volume (DS 1) on *Samsøs Stednavne* ('Place-Names of Samsø') in 1922. It does so with a comparative analysis to the editorial form of later volumes in the same series, particularly the most recent ones (DS 26 and DS 27) from 2013 and 2022, and the ones in present planning for the near future. The editorial principles laid out in DS 1 and perhaps even more so in DS 2 (based on the experiences from DS 1) is virtually still standing in the present-day form of the series. If *Samsøs Stednavne* was to be published in a 2nd edition by today's editors, it would be highly recognizable for the original editors. A number of additional instances of the names from historical and present sources, which have been extracted by the Archive of Name Research since then, would have extended the catalogue, and a slightly more elaborate text would have explained the etymology of the individual place-name elements, especially in those cases, where this was seen as obvious by the editors in 1922 with no need of explaining. The most profound difference between a 1st and 2nd edition of DS 1 would probably have to do with the number of included place-names. While the volume of 1922 contains 2,147 individual names, only 75–100 of these would have qualified to be in a 2nd edition following the principles of DS 26, while perhaps around 150 names would be in a version following the present editorial line. The huge difference derives from the question of whether or not to include the historical field-names (mainly recorded in two sets of sources from 1682–83 and around the 1790s); in order to hopefully finishing the series before another century has passed, field-names are *not* intended for systematic inclusion in the volumes of the near future. One hundred years is a long time within any scientific school in terms of how to interpret its source material. On that account it is quite impressive that 80 per cent of the place-name interpretations made in both DS 1 from 1922 and in the most recent Danish place-name dictionary from 2008 are still held to be valid. The present editors can only wish for a similar rate of success in a hundred years' time.